
MODERNLEŞME ve KÜRESELLEŞME BAĐLAMINDA VAROLUŞUN TOPLULUKSAL DİNAMİKLERİ

*
*Cevat Özyurt**

“Eskiden sessizlik içinde yaşıyorduk, şimdi gürültü içinde yaşıyoruz; eskiden yapayalnızdık, şimdi kalabalığın içinde yitmiş durumdayız; [eskiden] pek az mesaj alıyorduk, şimdi mesaj bombardımanına tutuluyoruz. Modernlik bizi, içinde yaşadığımız yerel kültürün dar sınırlarından çekti aldı; ve bir yandan bireysel özgürlük dünyasının, öte yandan da kitle toplumu ve kültürünün içine attı”
(Touraine, 2000a: 109).

“Modernlik, zamanının ve enerjisinin büyük bir bölümünü cemaatlerle mücadeleye harcadı. Bunlar, insanların doğduğu ve gelenek tarafından kolektif gözetleme ve şantaj yardımıyla içeride tuttıkları gruplardı. Ancak Aydınlanmadan beri, sağduyusal hakikat olarak şuna inanılıyor: İnsanın özgürleşmesi ve insandaki gerçek potansiyelin açılması için cemaat bağlarının kesilmesi ve bireylerin doğdukları çevreden kurtulması gerekiyor. Öyle görünüyor ki bugün biz yeniden başa dönmüş oluyoruz. Cemaat düşüncesi hiçbir yere bağlı olmayan insanlığı öngören modernliğin kendisini kaldırdığı raftan indirildi ve eskiden yakaladığı gerçek ya da hayali şanı yeniden yakaladı”
(Bauman, 2001a: 353).

* Yard. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi.

ÖZET

Topluluk, post-modernizm tartışmaları, ulusal kalkınmacı anlayışın gerilemesi ve küresel sosyal ilişkilerin yoğunlaşmasıyla birlikte, sosyal bilimlerde yeniden temel kavramlar, olgular arasında yer almaya başlamıştır. Bu makalede modern ve küresel dönemde toplulukların durumu ve dönüşüm olgusu ile sosyolojik düşüncede topluluk düşüncesinin evrimi analiz edilmektedir. Çalışmamız, topluluk(cemaat) ve toplumu(cemiyet) birbirinin anti-tezi olarak kabul eden sosyoloji geleneğindeki genel görüşün aksine, insanın farklı ihtiyaçlarına karşılık veren her iki toplumsallık biçiminin bir arada var olduğunu/var olabileceğini ortaya koymaktadır. Her iki toplumsallık biçiminin olumlu ve olumsuz yönleri vardır. Tarihsel duruma bağlı olarak, bazen topluluk bazen de toplum ilişkileri/kurumları daha etkin görünebilir. İçinde bulunduğumuz süreç ibrenin topluluklar lehine döndüğünü ve toplumsal alanda bir çözülmenin/normsuzlaşmanın yaşandığını göstermektedir. Bu değişim yeni kaygılar ve yeni umutlar doğurmuştur. Geleceğin kestirilebilmesi için, analizimizde, topluluk ve toplum'un son iki yüzyıllık tarihi seyrine genel bir bakış gerekli görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: -Topluluk (Cemaat), Topluluk Sosyolojisi (Cemaat Sosyolojisi), Modernlik ve Topluluk, Küreselleşme ve Topluluklar, Göçmen Toplulukları, Topluluk ve Toplum (Cemaat ve Cemiyet), Modern Topluluklar, Ulus Topluluklar, Toplulukların Çözülmesi, Güven ve Topluluk Arayışı, Topluluklar Topluluğu

TOPLULUK- TOPLUM AYRIMI

Klasik sosyoloji literatüründe topluluk modernin, kent, bilimin, rasyonalitenin karşısında geleneği, kır, köyü ve kasabayı temsil eden ve zamanla kaybolması beklenen bir toplumsal form olarak kabul edilmiştir. Modern toplumsal hayat içinde toplulukların kaybolacağı veya topluluk ve toplumun farklı zamanlara ait toplumsallık biçimleri olduğu görüşü, Tönnies'in *Gemeinschaft* ve *Gesellschaft* kavramsallaştırmasına dayanır. Tönnies'in 'topluluk' ve 'toplum' hakkındaki görüşü, klasik sosyoloji geleneğinde birçok sosyoloğu etkilediği ve başat görüş haline geldiği için, üzerinde durulmaya değer. Tönnies geleneksel tarım toplumlarından modern sanayi toplumlarına geçişi, 'topluluk'tan 'toplum'a geçiş olarak yorumlamıştır.

Tönnies toplumsal ilişkilerin temeline irade kavramını koyar. Toplulukların 'doğal irade' toplum'un ise 'akılcı irade' temelinde kurulduğunu düşünür ve geleneği toplulukları oluşturan sosyal irade olarak tanımlar. Toplumsal yapının kurucu öğeleri olan doğal irade ve akılcı irade farklı toplumsal bütünlükler oluşturur. Doğal iradenin ve akılcı iradenin toplumsal ilişki biçimlerinde birlikte yer alma ihtimaline yer yerilmez. Böylelikle topluluk ve

toplum birbirlerini dışlayan dikotomiler olarak kurgulanır. Topluluk, aile gibidir, organikdir; insan hayatının bütün ihtiyaçlarını karşılar, sorunlarını çözer. Toplum ise yapaydır, insanın kendi sorunlarıyla kendisinin başa çıkması gereken yabancı bir ülkeye benzer. Topluluk üyeliği doğumla başlar, bir toplumun üyeliği sonradan kazanılabilir. Topluluk eski, toplum ise yenidir. Topluluk içindeki ilişki ömür boyu sürerken, toplum içindeki ilişkiler geçicidir (Yelken, 1999: 33-41). Tönnies ulusların birer büyük topluluk olma potansiyeline sahip olduğunu; modern karşısında geleneğin direnebileceğini ve küçük toplulukların coğrafi hareketliliğini göremediği için, topluluğu yalnızca sanayi öncesi toplumlara özgü ve yöreyle ilişkili kabul etmiş, sanayi sonrasının toplumsallık biçiminin sadece *Gesellschaft* (toplum) olabileceğini belirtmiştir. Ne var ki, modern toplumlarda Tönnies'in tanımladığı saf topluluklar çözülmüş olmasına rağmen, yok olmamış, gelenekle modernliğin etkileşimi içinde dönüşerek, örgütlü modernlik döneminde bile varlığını korumaya devam etmiştir (Yelken, 1999: 45).

Tönnies'in yukarıda sunduğumuz görüşleri klasik sosyoloji geleneğinde toplumsallık biçimleri hakkındaki başat görüşü oluşturmasına rağmen, Weber, Macİver, Page gibi sosyologlar, Tönnies'in görüşlerini açıkça eleştirmeden topluluğun modern toplumlarla bir arada bulunabileceğini görmüşlerdir. Daha önemlisi, toplumla özdeşleşmiş olan ulusların topluluk özelliği de taşdıklarının erken zamanlarda farkına varmışlardır. Weber ulusu, 'siyasî topluluk' olarak (1993: 172), Macİver ve Page, 'büyük topluluk' olarak tanımlamıştır.

Topluluğu "müşterek bir hayat sahası" olarak gören Macİver ve Page, modern dünyada toplulukların kendi kendine yeter olma özelliğini kaybettiğini ve hiçbir topluluğun bireyin bütün hayatını kapsayacak yeterlilikte bulunmadığını, bu nedenle de toplulukların iç içe geçmek durumunda olduğunu belirtir. Ulus gibi büyük toplulukların ortaya çıkışı, küçük topluluklara duyulan ihtiyacı kaldırmamıştır. Modern hayat içinde insan büyük topluluklara olduğu kadar küçük topluluklara da ihtiyaç duymaktadır. Büyük topluluk insanlara fırsat, istikrar, ekonomik refah, teknolojik gelişme ve kültürel çeşitlilik imkanı sağlar. Küçük topluluklar ise daha yakın ve samimi ilişkiler kurmak imkanı verir. "Büyük topluluk sulh ve himaye, vatanperverlik ve bazen harp, otomobil ve radyo temin eder. Daha küçüğü ise arkadaşlar ve arkadaşlıklar, dedikodu ve yüzyüze rekabetler, mahallî gurur ve mahallî mesken temin eder. Bütün hayat safhası için her ikisi de lüzumludur" (Macİver ve Page, 1994: 24-6). Macİver ve Page'in yaklaşımlarında, modernleşme toplulukları ortadan kaldırmamış, insanların yaşama evrenini/mekânını genişleterek, hayat standartlarının yükselmesine imkân ver-

miştir. Modernleşme, köy, kasaba, mahalle, aile ve akrabalık, komşuluk gibi küçük toplulukların modernlik öncesinde karşıladığı bazı sorunların çözümü, ulus gibi büyük topluluklarda gerçekleşir hale getirmiştir.

Weber, sosyal oluşum biçimlerini genel olarak ikiye ayırmıştır. Sosyal oluşum geleneksellik ya da duygusallık temelinde subjektif eğilimler olarak geliyorsa buna topluluklaşma (*Vergemeinschaftung*) adını verir. Sosyal oluşum değer ve amaç açısından rasyonel olarak biçimlendiğinde ise toplumsallaşma (*Vergesellschaftung*) adını verir. Geleneğin ve duyguların biçimlendirdiği her toplumsal ilişki veya toplumsal organizasyon topluluklaşma olarak tanımlanır. Toplumlaşma, ya ortak çıkarları koruyan, belli ideal ve değer sistemleri temelinde (değer yönünden rasyonel toplumsallaşma); ya da başkalarının durumunu ve çıkarlarına dikkat ederek (amaç yönünden akılcı toplumsallaşma) kurulur (Weber, 1978: 40-1). Topluluklaşma ise daha çok gelenek ve duygusallık temelinde bireylerin doğal, tarihsel bağlarıyla kendiliğinden oluşur.

Weber'in topluluk ve toplum tipolojisine göre bir insan hem bir topluluğa hem de topluma ait olabilir. Bu bakış açısına göre, modern toplumlarda toplulukların yok olmasından değil, ancak geri plana itilmesinden ya da sosyal ilişkilerdeki etkisinin azalmasından söz edilebilir. Modern karmaşık ilişkiler, toplulukları yok etmediği gibi, yeni tipte çeşitli topluluk yapılarını üreterek, aynı anda, aynı toplumsal zaman ve mekâna bağlı olarak, -Tönnies'in doğal ve yerel '*Gemeinschaft*'ını da içeren- toplulukların ve toplumun bir arada yaşamasını doğurmuştur. Bir başka ifadeyle, modern zamanlarda topluluk ve toplum "eş-zamanlı" ve "iç içe" dirler (Yelken, 1999: 59-61). Weber, en temel topluluk biçimi olan ailede bile, amaç ve değer bakımından ussal ilişkileri görmenin mümkün olduğunu; diğer taraftan amaç bakımından ussal ve hesaplı olarak kurulan toplumsal ilişkilerde de amacı aşan duygusal ilişkilerin gelişebileceğini belirtmektedir. Weber, topluluk oluşumlarının mümkün olduğunca genel ve farklı ilişkileri kapsayıcı bir biçimde tanımlaması gerektiği uyarısında bulunur. Ayrıca, toplulukları, ideal uyumun gerçekleştiği bir toplumsallık biçimi olarak görmek yerine, topluluklar içinde var olan 'çatışma'ya dikkat çeker. Toplum içindeki 'çatışma'nun ise gereğinden fazla abartılmamasını önerir. Toplumun varlığını sürdürebilmesi için farklı çıkarlar arasında bir dengenin kurulması, çatışmanın uzlaşmalarla sonuçlanması zorunludur (Weber, 1978: 41-2).

Weber'in 'topluluk' ve 'toplum' tanımlamasında, klasik sosyoloji literatüründeki genel kabullerle çelişen bir başka dikkat çekici nokta daha vardır. Weber, topluluk'u mutlak olarak kapalı toplumsal organizasyon, toplum'u

ise mutlak olarak açık toplumsal organizasyon olarak tanımlayan, modernleşmeci (cumhuriyetçi, aydınlanmacı) yaklaşımı benimsemez. Yeni üyelerin katılımını ilkesel olarak kabul eden her toplum 'açık toplum' olduğu gibi, bu özelliğe sahip olan her topluluk da 'açık topluluk'tur. Topluluklar yeni üyelerin katılımını engelleyebileceği gibi toplumlar da engelleyebilir; bu durumda; 'kapalı topluluk' ve 'kapalı toplum'dan söz etmek gerekir. Weber aile ilişkilerini, duygusal ilişkileri ve cinsel ilişkileri kapalı topluluk ilişkilerine örnek gösterir (Weber, 1978: 43-44). Bu ilişkilerin hiçbirini toplumsal ilişkinin anti-tezi olarak ya da salt modernlik öncesi ilişki biçimleri olarak görmek mümkün değildir. Weber'in bu yaklaşımı, toplulukları 'kabîle' ile özdeşleştiren günümüz sosyal bilimcilerinin gözünden kaçmış gibidir.

Weber'den hareketle, topluluğun yapı taşlarını gelenek ve duygusallık olarak tespit ettiğimizde, sosyoloji literatüründe yaygın olarak kabul görmüş olan, topluluk ve toplumun farklı tarihsel zamanlara ait karşıt toplumsallaşma biçimleri olduğu görüşü, tutarsız hale gelir. Geleneksel davranış biçimlerini ve modern davranış biçimlerini bir arada görmek mümkün olduğu gibi, topluluk ve toplumu bir arada ya da iç içe görmek de mümkündür.

Topluluk (*communitas*) ve toplum (*societas*)'un zamansal olarak ardışık olmadığını ve birbirini dışlamadan bir arada bulunabileceğini düşünen bir diğer sosyal bilimci de Antropolog Victor W. Turner'dir. Turner'in topluluk ve toplum tipolojisi şöyledir: *Societas* "yapılanmış, farklılaşmış ve çoğunlukla hiyerarşik bir politik-yasal-ekonomik-konumlar sistemi"dir. *Communitas* ise "yapılanmamış ya da ilksel biçimde yapılanmış ve görece farklılaşmamış" bir toplum/toplumsallık modelidir. Topluluklar (*communitates*) katı bir şekilde yapılanmış toplumlarda bile düzenli olarak ortaya çıkar. *Societas* heterojen ve farklılaşmış olarak nitelenirken; *communitas*'ta ise homojenlik, eşitlik, statünün olmayışı ve anonimlik öne çıkar (Bauman, 1998: 145-6). *Communitas*'ı politik, yasal ve ekonomik düzeneklerin dışında gelişen veya orada hep var olan sosyal ilişkiler olarak değerlendiren bu yaklaşıma göre, modern toplumda kurumsal ilişkilerin yok edemediği ve içine alamadığı bir toplum tipi hep var olacaktır. Yaygın kavramlarla ifade edersek topluluk ve toplum, sosyal yaşamın farklı ihtiyaçlarına yanıt veren modeller olarak bir arada yaşamaya devam edecektir.

TOPLUMUN ULUS OLARAK KURGULANMASI

Modern toplumlar, ulus-toplumlardır. Ulus-toplum, belirli bir kültürün sınırları ile belirli bir siyasal birimin (devletin) çakıştığı zeminde meydana gelen toplumsallık biçimini ifade eder. Bu toplumsallık biçiminde insanları bir arada tutan kimlik; hem kültürel hem de siyasal bir niteliğe sahiptir. U-

ulus-toplumun oluşumunda siyaset, ekonomi ve iletişim alanındaki gelişmelerin ortak katkıları bulunmaktadır. Aydınlanma düşüncesi ise ulus-toplumun ideolojik çerçevesini oluşturmuştur. Bu düşünce, demokrasi, yurttaşlık ve insan hakları kavramlarını geliştirerek, insanlar ve gruplar arasındaki geleneksel farklılıkların sorgulanmasına ve evrensel bir insanlık düşüncesinin yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur.

Ulus-toplumun oluşumunu sosyal değişme perspektifinden kısaca değerlendirdiğimizde şu tablo karşımıza çıkar: Sanayi toplumu, büyük bir demografik hareketlilik meydana getirmiştir. Tarım toplumunda insanlar küçük topluluklar içinde doğup, büyüyüp, hayatlarını kazanıp ve ölüyorlardı. Sanayileşmeyle birlikte, tarım ve hayvan ürünlerinin (yün, pamuk vs.) makinelerde işlenmeye başlanması sonucu, tarlalar ve otlaklar pazarın hammadde ihtiyacını karşılamak için birleştirilme yoluna gidildi ve köylerde birçok insan işsiz kaldı. Bunun yanında, şehirlerde kurulan atölyelerin emek ihtiyacı hızla büyüyordu. Bu iki durum, sanayi toplumunda insanların yerlerinden, köylerinden, topluluklarından koparılarak yeni bir toplumsallık ilişkisi içine girdiğini gösterir. Sanayi toplumunda insanlar doğuştan bir ekonomik statü sahibi olmaktan çıkıp, birikim ve becerilerine uygun bir iş elde eder hale geldi. Bu durum, insanları, ekonomik ilişkilerin kurulduğu üst-kültürlerle bütünleşmeye zorluyordu. Sanayide kullanılan makineler geliştikçe, bu makinelerin kullanıcılarının eğitilmiş olmaları gerekliliği de artıyordu. Sanayi için gerekli olan eğitimin üst-kültür aracılığıyla yapılması bir yandan işçilerin emeklerini daha geniş bir coğrafyada pazara sunmaları imkanını verirken, diğer taraftan bu eğitilmiş kişiler ulusal kültürle bütünleşmiş oluyordu (Gellner, 1992: 55-78).

Modern sosyal bilimlerde toplum, modern devletlerin sınırları içinde oluşmakta olan, özgün bir toplumsallık biçimini ifade eder. Toplum "geniş ama sınırları belirli, birbirine öncelikle kişisel tercihleriyle bağlı, birbirinden farklı, kendi çıkarını gözetken ve kendi başına davranan kişiler topluluğu" olarak tanımlamak mümkündür. Toplum kavramı, modern ulus-devlet olgusuyla doğrudan ilişkilidir ve toplum, ulus ve devlet kavramları zaman zaman eşit anlamı olarak kullanılmıştır. Toplum kavramını yerli yerine oturtmak için, modern devletin genel özelliklerini hatırlatmak gerekli olabilir. Modern "devlet, öncelikle üniter bir yapıdır. Dışarıda, öteki egemen devletler karşısında çıkarını kollarken başka hiçbir toplumsal çabada görmediğimiz biçimde kendi 'mantığına' uygun geleni yapar. İçeride hukukun soyut ve genel diliyle konuşur. Görünüşte geniş kesimlerce paylaşıldıkları ve bölücü olmadıkları varsayılan çıkarılara yönelik kararlar alır ve uygular. Tüm yönetim yetkilerini ve araçlarını kendisinde toplar. Dış ilişkiler dışında

kendisine eşit hiçbir güç tanımaz" (Poggi, 1991: 115). Modern devlet, toplulukları değil bireyleri muhatap alarak, ulusu tek meşru topluluk ya da başat topluluk haline getirmiştir. Ulus-altı özerk yönetimler ya dağıtılmış ya da yetkisizleştirilmiştir (Bauman, 2000: 272). Modernleşme, insanların dünyasını, "topluluk ötesi" ve evrensel ilkelerle yönetilen devletin hâkimiyeti altında "şeffaf ve okunabilir kılmayı" gerektirmiştir (Bauman, 1999: 41-42).

18. yüzyılda aydınlanma düşüncesinin gelişimi ve 19. yüzyılda ulus-toplumların kuruluşu sürecinde eşitlik, farklılıktan daha değerli hale gelmiştir. Soyut bir evrensellik adına, yerel, etnik ve dinî farklılıklara gösterilen tahammül azalmaya başlamıştır. Bu eğilimler çerçevesinde oluşan modern toplumlar, kültürel açıdan türdeş/bütünleşmiş toplumlar olduğu için ya da öyle düşünüldüğü için farklılıklar kamusal alandan dışlanmıştır. Evrensel kabul görmenin aracı olarak 'demokratik eşitlik kavramına' yapılan vurgu, tarihsel ve coğrafi toplulukların, çıkarları doğrultusunda siyaset yapma ve modern bir toplumda geleneksel sosyal ilişkileri sürdürme isteğini, gayr-i meşru hale getirmiştir (İnsel, 2000: 8-9). Modern sosyal ve siyasal teoriler farklılıkları görmezlikten gelerek, totaliter bir evrensellik söyleminin oluşmasına neden olmuşlardır. Eşitliğe yapılan aşırı vurgu, özgürlüklerin ortadan kalktığı bir noktaya varmıştır.

Modern sosyal ve siyasal teoriler, eşitlik ve farklılık arasındaki ilişkiyi/dengeyi kurmada başarısız olmuşlardır. İnsanların birbirlerini anlayabilmeleri, geleceklerini planlayabilmeleri ve gelecek kuşakların ihtiyaçlarını öngörebilmeleri için eşit olduklarını kabul etmek gerekir. Bireylerin toplumsal iletişime katılabilmeleri ve bu ilişki içinde taraf olabilmeleri ise, ancak kendi farklılıklarının bilincinde olmaları ve farklılıklarının kabul görmesiyle mümkündür (Arendt, 1994: 240). Farklılıkların olmadığı yerde iletişim, katılım ve özgürlük yok demektir. Modern toplumları organik olarak tanımlayan sosyal bilimler, farklılıkları görmezlikten gelmiştir; "oysa bütün organik yaşam aynı türün mensupları arasında bile, zaten çeşitlilik ve farklılık arz eder" (Arendt, 1994: 241). Bu haliyle farklılığa yapılan vurgu, bütünlüğü veya organikliği tehdit etmez.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, bu toplumsal değişmeye kılavuzluk etmek isteyen Aydınlanma düşüncesi ise, sosyal bilimler alanında ortaya çıkan topluluk karşıtlığının temellerini atmıştır. Diğer tarafta, geleneğin ve topluluğun karşısında konumlanmış Aydınlanma Düşüncesi'ni keskin biçimde eleştiren Hegel ve Burke gibi entelektüeller hem geleneğin ve hem de topluluğun savunusunu yapmışlardır. Burke modern yöneticilerin tarihsel topluluklarla ilişkisindeki etik soruna dikkat çekmiş, bireysel-olmayan hakların sağlanmasını önermiştir. Hegel düşüncesinde ise gerçek devlet, aydınlanmış

bireyler kitesinden meydana gelmez; gerçek devlet, bir topluluklar topluluğu (*communitas communitatum*)'dur (Nisbet, 1966: 51-5). Modernliğin, ulus-devletin ve sanayileşmenin bilimi olan sosyoloji bu düşüncelere, ancak 20. yüzyılın ikinci yarısında kapısını aralamıştı.

MODERN TOPLUMLARDA TOPLULUĞUN YERİ

Modernleşme sürecinde (kentleşme, uluslaşma, rasyonelleşme, bürokratikleşme, kitle iletişiminin gelişimi, kapitalist ekonomi vb. gelişmelere bağlı olarak) geleneğin ve duyguların sosyal ilişkiler üzerindeki belirleyiciliği göreceli olarak zayıflamış olmasına rağmen, tam olarak ortadan kalktığını söylemek mümkün değildir. İnsanlar topluluklarından ve yerelliklerinden koparken, rasyonel bir biçimde öz-çıkarlarının ardına düşmüşlerdir. Fakat bireysel öz-çıkarım sürekliliğinin garanti altına alınması, sosyal ilişki mekânlarının rasyonel biçimde düzenlenmesini ve güvenli hale getirilmesini gerektirmektedir. Güvenin sağlanacağı toprak parçası ve güveni sağlayan siyasal aygıt, birey öz-çıkarı adına bir anlam yükler. Yaşama alanı olarak vatanın ve bu alanın düzenleyicisi olarak devletin gerektiğinde korunması, bireyin öz-çıkarlarını korumasıyla özdeşleşecektir. Bireyler uzun vadeli öz-çıkarlarını bir sistem içinde korumak için işbirliğine ihtiyaç duyarlar; biz duygusuyla hareket ederler. Bazen vatanlarının, uluslarının, devletlerinin korunması için günlük çıkarlarının ve özgürlüklerinin bir kısmından vazgeçmeleri gerekebilir veya kendilerinden istenebilir. Toplumsal bütünleşmesi sağlanmış bireyler bu durumda bekleneni ya da gerekli olanı yerine getirecektir. Bu durum, Durkheim'in ifadesiyle 'toplumsal bilinç'in varlığını gösterir. Toplumsal bilincin bireylerden istediği her zaman bireyin öz-çıkarıyla çakışmayabilir. Örneğin, vatan, ulus, devlet vb.'nin korunması adına bireyin kendisini feda etmesi beklenebilir. Bireyin bunu gerçekleştirebilmesi, hiç tanımadığı insanların mutluluğu için kendini feda etmesi, toplumla bütünleşmenin irrasyonel boyutunu gösterir.

Modernleşmeci ideoloji ve toplum mühendisliğinin öngörülerinin aksine, modern dünyada, topluluk/cemaat oluşumları ortadan kalkmamış, zaman zaman geri plana itilmiştir. Aydınlanma Çağı'na karşıt bir düşünce olarak topluluk düşüncesi tüm 19. yüzyıl boyunca önemini korumuş, 'iyi toplum' tahayyülleri topluluk bağlarıyla ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Topluluk bağlarını kuvvetlendirmek için gerekli görüldüğünde, geleneğin ve duyguların birleştirici, kaynaştırıcı gücünden yararlanılmıştır. Zamanla topluluk düşüncesi meşruiyet sağlamanın aracı olarak, yeniden kabul görmüştür (Nisbet, 1966: 47). Örneğin ulusçular ve modern siyaset adamları, bir yandan, rasyonel söylemleri kullanarak toplumsal ve siyasal bütünleşme adına

geleneksel, dinî, etnik ve kırsal toplulukların zayıflaması, ortadan kalkması yönünde asimilasyoncu bir politika izlemiş; diğer taraftan vatandaşlarına ulusal aidiyet kazandırmaya çalışırken, duygusal bir söylem geliştirerek ve gelenekten seçici bir biçimde yararlanarak ulusu bir 'siyasî topluluk ya da bir 'duygu topluluğu' olarak kurgulamışlardır (Weber, 1993: 172). Son çeyrek yüzyılda yapılan araştırmalarda ulusların toplulukçu yönü üzerinde daha fazla durulmaya başlanmıştır (Anderson, 1995; Schnapper, 1995).

Modern toplumlarda bütünleşme, bir taraftan, insanların birincil toplumsal ilişkilerden (topluluklardan) ve yerelliklerden kopartılarak bireyler haline getirilmesi; diğer taraftan da reel-politik öne çıkarılarak evrensel duyguların kısıtlanmasıyla sağlanmıştır. Topluluğundan ve yerinden koparılmış, fakat evrensel bir kimliğe ulaşması engellenmiş bireylere sosyal bir anlam dünyasını ulusal kimlikler vermiştir. Bu haliyle ulusal kimlik, toplulukçu geleneksel, irrasyonel tutunumun büyük siyasî topluluklar lehine yeniden canlanması olarak görülebilir.

MODERN TOPLULUKLAR

Ulus-devletler etrafında oluşan siyasî topluluk (uluslar) yeni olduğu gibi, modern zamanlara özgü başka topluluk tipleri de ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında belli bir kolejden, fakülteden ya da üniversiteden mezun olanların; belli bir köyden, kasabadan, bölgeden büyük kentlere ya da yurt dışına göç edenlerin; belli bir şirkette, bakanlıkta, meslek grubunda çalışanların; bir sanat dalına ilgi duyanların veya bir spor takımını destekleyenlerin bir araya gelerek oluşturduğu organizasyonları, menfaat birliklerini (dernekleri, vakıfları) sayabiliriz. Bu kurumlar, üyeleri arasında duygusal bir tutunum sağladığı, büyük ve karmaşık toplum içinde üyelerine güven, refah ve boş zamanları birlikte geçirecek bir ortam sağladığı ölçüde topluluklaşmış demektir (Weber, 1978: 41). Bazı sosyologlar dernek, vakıf gibi menfaat birliklerini topluluk olarak kabul etmenin yanlış olduğunu belirtmiş olmalarına rağmen, bu menfaat birliklerinin bir topluluk içinde kurulmuş birer örgüt olduğunu kabul ederler. Örneğin MacIver ve Page (1994: 27), "bir topluluğun, kendi içerisinden çıkan bir teşkilattan daha fazla bir şey" olduğunu; Etzioni (2001: 149) ise, toplulukların genellikle birden fazla gönüllü kuruluşu içerdiğini belirtir.

Yeni topluluklar bazen, aynı mekânda yaşayan ve benzer kaderi paylaşan, benzer sorunları yaşayan insanların kaynaşmasıyla, örgütlenmesiyle ortaya çıkabilir. Bu insanlar köken olarak farklı etnik veya geleneksel topluluklara bağlı olabilir, fakat kaderleri onları bir araya getirmiştir. Hall, ellili ve altmışlı yıllarda büyük bir göç dalgasıyla İngiltere'ye yerleşen, Karayiplilerin,

Doğu Afrikalıların, Pakistanlıların, Bangladeşlilerin, Hindistanlıların hep birden İngiltere'nin 'siyah'ları haline geldiğini tespit etmiştir. Siyahlık, "kendilerini siyasal açıdan 'siyah' olarak tanımlayan çeşitli topluluk ve kültürlerden insanları niteleyen bir kavram" olarak sunulur. Bu insanları bir kavram etrafında bir araya getiren şey, dışlayıcı sistemin onları öteki durumuna düşürmüş olmasıdır. İngiltere'deki Asya ve Afrika kökenli ötekilerin paylaşmış olduğu sorunlar, onları birbirlerinden ayıran farklı deri renklerinden daha önemli görüldüğü için kendi aralarında birleşmelerinin, topluluklaşmalarının nedeni olmuştur. Bu toplulukların, sorunların çözümünde belli başarılar elde etmiş olması, topluluk siyasetine olan güveni artırmıştır (Hall, 1998b: 80).

Modern toplumlarda geleneksel topluluk ilişkileri, zayıflarken, bunların yerine modern topluluklar inşa edilmiştir. Ne var ki, modern toplumlarda toplumsal hayatın tamamını bu yeni topluluklar içinde geçirmek mümkün değildir. Bu topluluklar modern toplumsal hayatın belirsizliklerini ve güvensizliğini kısmen azaltır ve bireye bir anlamda soyut toplum için bir rehberlik hizmeti verir. Bu toplulukların imkanlarından yararlananların daha çok girişimci bireyler olduğunu hatırlatmak gerekir. Modern topluluklara üyelik, doğumla ya da belli bir coğrafyada oturuyor olmakla başlamaz. Modern topluluklar, üyelerine kapsayıcı bir kimlik ve total bir yaşam alanı sunmadığı için, Coleman, haklı olarak "toplulukların disorganizasyonu"ndan söz eder: "Eğer bir topluluk kolektif olarak sorunlarla yüz yüze gelebiliyorsa, iyi örgütlenmiş demektir. Meydanda bir yığın topluluk görünmesine rağmen, eğer bunu başaramıyorlarsa kötü örgütlenmiş demektir" (Coleman, 1996: 673).

TOPLULUK KAYBININ SONUÇLARI

Topluluk karşıtı ideolojik tavır alışlar bir yana bırakıldığında veya zayıfladığında bile, modern toplumlarda topluluklar sürekli tehdit altında olmuştur. Tehdit modern "yaşamın üzerinde yükseldiği ve giderek bütün dünyada kendini kabul ettiren özgürlük ve eşitlik ilkelerinden kaynaklanmaktadır". Liberal ekonomik ilişkiler, insanları birbirinden ayrılmaya ve yalnızlaştırmaya zorlamakta; "yüksek eğitim ve sosyal hareketlilik istemi" insanların aile ve diğer topluluklarla olan bağlarını zayıflatmaktadır (Fukuyama, 1994; 387).

Modern devlet kendi organları ile vatandaşların bir kısmı veya tamamı arasında ara bir gücün yer almasına hoşgörüyle bakmamış, düzen kurma faaliyetini yürütürken, toplulukların ve geleneğin itibarını düşürmeye ve bunları kökünden sökmeye çalışmıştır (Bauman, 2000: 33). Bireyler arası duygu-

sal bağların, dayanışmanın gerilemesi; toplum ile birey arasında aracılık edebilecek kurumların (ikincil toplumsal ilişkilerin) zayıflaması, sosyolojik açıdan patolojik bir durum ortaya çıkarmıştır.

Bu patolojik durum, 20. yüzyılda iki zıt biçim almıştır. Bireyler ya kapitalist toplumlarda sosyal ve siyasal olanla ilişkilerini keserek kendi özçıklarlarını düşünen atomlar haline gelmişler; ya da totaliter siyasal yönetimlere yönelerek güven arayışı için özgürlüklerine veda etmişlerdir (Fukuyama, 1994; 392). Kapitalist ekonomik ilişkilerin geleneksel bağlarından koparmış olduğu modern bencil insan, kendi menfaatleri doğrultusunda hareket ettiğini düşünmesine rağmen, gerçekte "sosyal benliğin menfaatleri için hareket etmekte", istekleri toplumsal güçler tarafından biçimlendirilmektedir. Modern insan "dünyanın merkezinde bulunduğu gibi bir yanlıgıyı sürdürüp gitmekle beraber, bir zamanlar atalarının Tanrı karşısında duymuş olduğu o şiddetli güçsüzlük ve kendi önemsizliğini fark etmekten ileri gelen duyguya kapılmıştır" (Fromm, 1979: 164,5). Modern toplumlarda insanlar arası ilişkiler, nesnelere arası bir görünüm olarak yabancılaşmıştır.

Modern toplumların temel sorunlarından biri, özgürlük ve güven arasında bir dengenin kurulamamış olmasıdır. İnsan özgürleştiği oranda, yalnızlaşmış "ne yapacağını şaşırılmış güvensiz bir fert" haline gelmiştir (Fromm, 1979: 167). Güçsüz ve güvensiz bir ortamda yalnızlığa katlanamayan modern insan, madde bağımlılığı gibi öz-yıkımlara yönelerek kendi varlığını yadsımaya çalıştığı gibi, bireysel hürriyeti tamamen ortadan kaldıran yeni bağlara (totaliter siyasal ve toplumsal sistemlere) sürüklenmiştir. Hayata anlam ve güven veren geleneksel bağlardan kopma anlamına gelen modern özgürlük anlayışının olumsuzluklarından kaçarak totaliter yapılara yönelen insan, bir kölelik ilişkisi içine girmektedir: "Özgürlükten kaçış, kaybolmuş olan güvenliğini [bireye] geri verememekte, yalnızca kendisinin ayrı bir varlık olduğunu unutmamasına yardım etmektedir. Yeni ve çabucak bozulabilecek olan güvenliğe, ferdî benliğinin bütünlüğünü feda etme pahasına ulaşmıştır. Kendi benliğini kaybetmeyi seçmiştir, çünkü yalnız kalmaya katlanamamaktadır. Böylece -bağlardan sıyrılmış olmayı ifade eden- hürriyet, yeni birtakım bağlara doğru götürmüştür". Topluluğun kaybedilmesi kaybedilmesi güvenliğinin kaybedilmesi anlamına gelir; topluluğun kazanılması ise özgürlüğün kaybedilmesi anlamına gelebilir. Güven ve özgürlük insani varoluşun iki yüzü olduğu için, her ikisi arasında bir dengenin kurulması zorunludur (Bauman, 2001b: 4-5).

ÖRGÜTLÜ MODERNLİĞİN SONU ve TOPLUMDIŞILAŞMA

Peter Wagner, özgürlükler açısından modernliği üç evreye ayırır: kısıtlı liberal modernlik, örgütlü modernlik ve örgütlü modernliğin sonu. 1890'lara kadar sürmüş olan kısıtlı liberal modernlik evresi'nde insanlar, bağımsızlıklarına ve dinamiklerine önem verilen birer toplumsal özne olarak kabul görmüş; özgürlükler, ancak düzeni koruma amacıyla kısıtlanmıştır. Bu dönemde siyasetin ağırlıklı vurgusu, özgürlüklerin korunmasıdır (1996: 256). Kısıtlılık, hem özgürlükler hem de düzen açısından söz konusu olduğundan, toplum-bireyler ilişkisinde bir denge sağlamıştır. 1890-1960 arası süren, örgütlü modernlik evresi, "belli başlı toplumsal pratik dizilerinin göreceli tutunumlu, iç içe kenetlenen şekilde devlet ve ulus çapında uzlaşımallaşmaların bina edildiği" ve sürdürüldüğü dönemdir (Wagner, 1996: 114). Toplumsal güçlerin fazla bencil olduğu için toplumsal bütünlüğe zarar verdiği; liberal devletin ise, güvenlik ve düzeni sağlamada etkisiz kaldığı düşünülerek örgütlü modernlik projesi uygulamaya sokulur. Bu dönemde, devlet toplumu örgütlemeyi kendine görev edinmiştir. Toplumsalın yönetilmesi anlamında örgütlü modernlik, "hayat alanlarının sömürgeleştirilmesine" kadar varan uygulamalarıyla ve toplumsal çeşitliliğin yok edilmesiyle dikkat çeker. 1960 sonrası dönem örgütlü modernliğin sonu -sivil toplumun canlanma evresi- dur. Örgütlü modernliğin sonu, kurumların toplumu biçimlendirme tarzına, yurttaşların tepki vermesini ve sivil toplum pratiklerinin gelişmesini ifade eder. Bu dönemde, değişime ve ilişkilere açık bir toplum anlayışı gelişmeye başlamıştır (Wagner, 1996: 256-8). Örgütlü modernlik sonrasında, kimliklere, topluluklara ve sivil topluma dönüş, siyasetçilere verilmiş olan toplum oluşturma yetkisinin geri alınmasıdır. Topluluklaşma eğiliminin yeniden canlanması, bir bakıma yönetici elitlere ve modern siyaset yapma tarzına bir tepkidir.

Wagner'in 'örgütlü modernliğin sonu' olarak tanımladığı dönemi, A. Touraine 'modernleşme', 'kurumlaşma' ve 'toplumlaşma' süreci olarak görür. Modernleşme kavramı çatısını 'ussallaşma', 'ahlâkî bireycilik' ve 'yurttaşlar topluluğu'nun oluşturduğu cumhuriyetçi toplumların girmiş olduğu parçalanma sürecinde tanımlanır. Modernleşme, ulus-devletlerin "küreselleşen bir ekonomi ile içine kapalı toplulukları" yeniden birleştirecek bir güçten yoksun hale gelmesiyle ortaya çıkar. "Modern toplumun bu şekilde çöküşüyle, ulus-devletin bir arada tuttuğu ve birbirine uyumlu kılmaya çalıştığı iki güç birbirinden ayrılmış ve ikisi de eski değerini kaybetmiştir: Üretim toplumu Pazar toplumuna dönüşmüş, kişisel kimlik de toplulukçu bir kimliğe gömülmüştür" (Touraine, 2000b: 116). Ekono-

minin küreselleştiği, fakat kimliklerin bölündüğü bir sürece girilmiştir (Touraine 2000b: 68). Bu sürecin bir diğer özelliği kurum dışılaşmadır. Kurum dışılaşma, normların ortadan kalkmasını, zayıflamasını ve "normallik yargılarının ortadan kalkışını" ifade eder. Touraine gelişmelerden endişeyle söz eder. Gelişmekte olan 'hoşgörü' kültürünü veya söylemini, normları ortadan kaldırmaya yönelik bir tehdit olarak görür: Hoşgörü "her alanda birçok toplumsal düzenlenim ve kültürel davranış tarzının birlikte varolabilmesini sağlar, dolayısıyla özgürleştiricidir", ama yine aynı nedenlerle "kaygı uyandırıcıdır" (Touraine, 2000b: 57). Ekonominin ve siyasetin ulusal niteliğini kaybetmesi; yaşam dünyasını oluşturan toplumsal rol, norm ve değerlerin yok olmaya başlaması 'toplum dışılaşma' sürecini doğurur. Uluslararası rekabetin ve spekülasyon hareketlerin biçimlendirdiği küresel piyasa ekonomisi içinde üretim ilişkileri toplumsal olmaktan çıkmıştır (Touraine, 2000b: 59-60). Bu hüznü manzarayı toplum dışılaşma olarak adlandırmasına rağmen, Touraine, gelişmeleri toplumsallığın sonu olarak görmez. Çöküş ve yok oluş düşüncelerinin yanı sıra, değişimin bünyesinde yeni toplumsal ilişkiler, yeni toplumsallık biçimleri ve yeni bütünleşme biçimlerinin bulunabileceğini kabul eder (Touraine, 2000b: 42).

Bu iyimserliğe rağmen küreselleşme olgusunun eski toplumsal yapıyı bozduğunu ve normları geçersiz hale getirdiğini kabul etmek gerekir. Küresel sosyal ilişkilerin gelişmesi, ulusal normlarla düzen sağlama çabasını zor duruma sokarak anomik bir durum oluşturmuştur. Özgür bireylerin serbest piyasadan beklentilerinin gerçekleşme oranı düştükçe veya yaşanan hızlı değişimlerle bireylerin geleceği hakkındaki belirsizlikler arttıkça, toplulukçuların irrasyonel çağrıları daha fazla karşılık bulur olmuştur. Rekabet ve sürekli belirsizlik ortamında topluluğa çağrı, birlikteliğe, sıcaklığa, karşılıklı anlayış ve sevgiye çağrıdır. Topluluk, "düşman ve tehlikeli bir kentin ortasındaki sıcak ve güvenli bir ev/yuva imgesi" ve "insanları yağmurdan koruyan bir sığınak" olmuştur (Bauman, 2001a: 355; 2001b: 1). Bu çağrı dikkatli olmayı gerektirir. Ev/yuva imgesinin diğer yüzünde, dar görüşlülük, baskı, toplumsal narsizmin katliam eğilimi, komünal baskıların tiranlığı ve komünal disiplinin kavgacılık ve despotizminin bulunduğunu hatırlatmak gerekir (Bauman, 2000: 48).

KÜRESEL KİTLELEŞME VE ULUSAL TOPLULUKLAŞMA

Modernliğin yasa ve akılla yönetilen kamusal alanı ile geleneğin ve inançların hâkim olduğu özel alan arasındaki sınır kitle kültürünün özel alana müdahale etmesiyle bulanıklaşmıştır. Touraine'e göre, kitle kültürünün özel alana girmesi "kültürel bir kimliği savunmaya yönelik siyasal ve toplumsal isten-

ci" güçlendirmekte, bu da yeniden bir topluluklaşmaya/cemaatleşmeye yol açmaktadır. Toplum dışı bir nitelik kazanan kitle kültürü bir yandan bizi küreselleşmenin içine sokarken, diğer yandan kamusal alanın yeniden özelleştirilmesi ve bir kimlik savunusuna neden olmaktadır (Touraine, 2000b: 14-15).

Bu arada, örgütlü modernliğin aşılması ve yeni toplumsal kimliğin oluşumunun, küresel etkileşimler bağlamına oturmasını çözümlen kitle toplumu kuramcıları önemli bir çelişki içinde bulunur. Bir taraftan örgütlü modernlik döneminde kültürel bütünleşme adına, tarihsel-toplumsal sistemleri ve kolektif kimlikleri yok ederek, insanları yalıtarak, anonimleştirerek (kiteselleştirerek) kendine bağımlı kılan ulus-devletler eleştiriilmekte; diğer taraftan bu ulus-devletler, küresel ölçekte oluşan kiteselleşme karşısında yuvamsı, aracı bir kurum ve sahici kültürel ifadenin taşıyıcısı olarak görülmektedir (Wagner, 1996: 260). Küresel kitesel ilişkiler karşısında, ulus-devletlerin 'yuvamsı' özelliğinin vurgulanmasını, hem 'modernliğin başarısı', hem de 'modernliğin çelişkisi' olarak görebiliriz. Modernleşme sürecinde geleneksel ve yerel topluluk ilişkilerinin 'toplum kurma' adına ikinci plana itme çabaları, ulusçuluk duygularının ve ulus-devletin kısıkanç politikalarının etkisiyle yeni-büyük bir topluluk (ulus-cemaat) oluşumuyla sonuçlanmıştır. Günümüzden baktığımızda, modern toplum ve siyaset anlayışını büyük topluluklar oluşturma uğrunda, küçük topluluk ilişkilerinden fedakarlıkta bulunma politikası olarak okuyabiliriz. Büyük toplulukların küçük topluluklara oranla, etik olarak daha kabul edilebilir olup olmadığı tartışmalıdır. Büyük toplulukların 20. yüzyıldaki en yıkıcı biçimlerinin örneklerini, kapalı faşist yönetimleri işbaşına getiren ulus-topluluklar olmuştur. Faşist yönetimler, üretim ve bürokrasinin en ileri örneklerini verdiği için, modern yönetim sistemleridir ve ötekine hem içeride hem de dışarıda yaşama hakkı tanımayan uygulamalarıyla ulusçuluğun, "modernliğin vahşi kartı" (Tiryakiyan, 1996: 176) olarak değerlendirmesini haklılaştırmışlardır. Küresel etkileşimin negatif yönünde bulunan ulusların yakın zamanlarda, yeniden kapanma eğilimine girdikleri gözlemlenmektedir. Bu eğilim, hoşgörü ve özgürlükler adına kaygı vericidir.

Fakat küreselleşmeyle birlikte topluluklaşma, yerelleşme eğilimlerinin ve tikelliğe yapılan vurguların artmasını, salt yıkıcı topluluklaşma ve/veya kabileleşme olarak görmek mümkün değildir. Topluluklar bugün kaygının olduğu kadar umudun da adresi haline gelmiştir. Yerel ve topluluk kimliklerinin canlanması, küreselleşmenin olumsuzluklarına karşı verilen bir tepki olarak yorumlanabileceği gibi, evrensel insan hakları ve uluslararası hukuk yoluyla elde edilmiş kazanımlar olarak da görülebilir. Yerelleşme ve topluluklaşma yönündeki gelişmeler, kimlik sorununu gündeme getirerek, ulus-

toplumun yeniden tanımlanmasını ve yeni bütünleşme arayışlarını zorunlu kılar. Günümüzün sorunu toplulukların kabul edilme-edilmeme sorunu değil; toplulukların yönetilme sorunudur.

Modernleşmenin bir yüzünü 'yerinden çıkarma', diğer yüzünün ise 'yeniden yerleştirme' oluşturur. "Yer değiştirmenin karşısında yeniden yerleştirme vardır". Geleneksel ve yerel toplumsal formları çözen etkenler, aynı zamanda yeniden topluluklaşma ve yerleşme fırsatlar sağlar. Bu nedenle, modern dünyayı salt kişilikdışı sistemlerin giderek yaşamın çoğunu yuttuğu bir yer olarak görmek yanlıştır (Giddens, 1998: 136). Yerelliğin ve akrabalık ilişkilerinin zayıflamasına neden olan ulaşım araçları, uzakta olan yakın akrabaları, dostları ve duygusal olarak yakınlık duyulan diğer insanları ziyaret etme imkanını da artırmaktadır (Giddens, 1998: 137). İletişimin küreselleşmesinin önemli sonuçlarından biri "semboller ve göstergeler yoluyla çok uzak mesafelerdeki insanların birbirine bağlanmasını mümkün hale getirmesidir". Uzaklardaki akrabalarla yakın-sıkı ilişki kurmak mümkün olduğu gibi, birbirini tanımayan insanlar arasında "çıkar ve değer bağlantılı topluluk" ilişkileri de gelişmeye başlamıştır (Waters, 1995: 150). Bugün sanal ilişkilerden ve sanal topluluklardan söz edilmektedir. İletişim alanındaki gelişmeler toplumsal ilişkileri de etkilemiş, bugün artık 'tanıdıklık' ile 'aynı yöreden olma' (ve aynı yörede yaşama) her zamankinden daha az birbiriyle ilişkilidir (Giddens, 1998: 136).

KÜRESEL GÖÇLER VE GÖÇMEN TOPLULUKLAR

Küreselleşme sürecinde toplumsal bütünleşme sorunları da değişime uğramıştır. Toplumsal bütünleşme sorununun günümüzdeki yaygın örnekleri şunlardır; göçmen işçiler ve mülteciler bir yandan içinde buldukları toplumla bütünleşme yerine kendi gelmiş oldukları toplumların kültürel özelliklerini sürdürürken, kendi toplumlarına geri dönme düşünceleri de git-tikçe azalmaktadır; son zamanlarda refah devleti uygulamalarından vazgeçilmesi, en fazla azınlıkları etkilemekte ve onları gettolar ve topluluklar içinde güvenlik aramaya itmektedir (Bauman, 2001b: 116-7). Uluslararası birlik-teliklerin yaygınlaşması ve ulus-üstü toplumsallaşma arayışları ulus-toplumların kendi kendine yeterliliği anlayışını yıkmaktadır. Bu yeniliklerin, toplumsal bütünleşmenin zayıflamasının hem sebepleri, hem de sonuçları olduğu gözlemlenmektedir.

Küreselleşme olgusu sınır-ötesi göç olgusundan farklı düşünülemez. Küreselleşme sürecinde sınır-ötesi akışlar; etnik, teknik, ekonomik, iletişim ve düşünce gibi beş temel alanda oluşur. Etnik akışkanlık turistler, göçmenler, mülteciler, sürgünler, geçici işçiler ve hareket halindeki diğer guruplardan

oluşur (Appaduari, 1990: 297-299). Sınır-ötesi etnik akışkanlık (insan akışkanlığı) farklı ülkelerden gelen insanların toplumsal bütünleşme sorununu gündeme getirmiştir. Bu soruna ülkeler, geleneksel refleksleriyle uyumlu olarak farklı biçimlerde çözüm bulmaya çalışmaktadır. Fransa ve Almanya'da devlet göçmen ilişkilerini inceleyen Kastoryano, çokkültürlülük söylemlerinin demokratik toplumları "topluluklar çağı"na sokmuş olduğunu belirtir. Almanya'da göçmen sorunlarını çözmek için belediyeler 'Çokkültürlülük İşleri' servisi oluştururken, Fransa'da göçmenlerin bütünleşme sorunuyla ilgilenmesi için 'Entegrasyon Genel Sekreterliği' kurulmuştur. Almanya'da resmî paradigma farklı kültürlerin kabulü yönündedir; Fransa'da ise farklı kültürlerden gelen bireylerin, farklılıklarını unutarak Fransız kültürüyle bütünleşmesi istenir. Fransız Devrimi'nin ve cumhuriyetçi yurttaşlığın mirasçısı olarak Fransa, resmî olarak, hiçbir dinî ya da etnik topluluğu tanımaz. Ama Fransız siyasetçileri, her geçen gün topluluklara daha fazla seslenmekte; 'Göçmen topluluğu', 'Müslüman topluluğu', 'Cezayirîliler topluluğu' liderlerini muhatap almakta; sorunların çözümünde bu liderlere başvurmakta ve yaptıklarından dolayı onlara teşekkür etmektedir (Kastoryano, 2000: 52). Almanya'da ise durum biraz farklıdır. Göçmenler, cemaat (topluluk) (Gemeinde) sıfatını açıktan kullanabilmektedirler. Burada topluluk, göçmenlerin gelmiş oldukları ülkelerin milliyetiyle ilişkilendirilerek, etnik bir biçimde tanımlanır. Örneğin Berlin'deki Türk göçmenler, '*Türkische Gemeinde zu Berlin*' adı altında bir araya gelmekte ve siyasal kabul görmektedir. Fransa'da topluluk kavramı, genellikle dinsel bir anlama sahiptir ve laikliğin anti-tezi görünümündedir. Almanya'da ise topluluk etnik/millî bir anlama sahiptir ve Alman kimliğinin dışında kalan bireyler ve gruplar için kullanılır (Kastoryano, 2000: 54-5). Fransa'da dinî topluluk, laik cumhuriyete muhalif olarak algılandığı gibi; Almanya'da da etnik topluluk ulusal topluluğa muhalif olarak konumlandırılmıştır (Kastoryano, 2000: 59). Sonuçları ne olursa olsun topluluk Almanya'da resmî ve fiilî olarak, Fransa'da ise sadece fiili olarak kabul görmüş durumdadır. Kıta Avrupa'sında topluluğa bakış, değişime uğramış olmakla birlikte, sabit bir görünüm almamış, 'cumhuriyetçi birlik' fikri ile 'çokkültürlülük' arasında gidip gelmektedir (Kastoryano, 2000: 61).

Göçmen topluluklarının oluşumu, toplulukların kendiliğinden meydana gelen yerel örgütlenmeler olma özelliğini değiştirmiştir. Modernleşmeyle birlikte siyasal ve kamusal alanın dışına itilmiş olan topluluk, artık "kamusal alanda tanınma amacına yönelik olarak kurulmuş kimlik bağlarına dayalı dayanışma" ilişkisi/örgütü haline gelmiştir. "Günümüzdeki tartışmalarda artık sadece yerel düzeyde değil, ulusal hatta uluslararası bir ölçekte

topluluk kavramına bir siyasî temsil gücü yüklenmektedir" (Kastoryano, 2000: 53).

Küresel göç olgusunun doğurmuş olduğu topluluklaşma olgusu, sadece göç edilen ülkede ayakta kalma ve kültürel olarak tanınma mücadeleleriyle ilgili değildir. Göç olayının bizzat kendisi (küresel emek piyasasındaki hareketlilik), topluluk ilişkilerini güçlendirmektedir. Küresel emek pazarına girmenin bir yolu da "coğrafi yakınlığın olmadığı topluluklarla" ilişki içinde olmaktır (Faist, 2003: 267). Küresel "göç ulusaşırı karşılıklı ve devreleri ortaya çıkarmakta bunlar da ulusaşırı topluluklar meydana getirmektedir" (Faist, 2003: 269). Küresel dünyada toplulukları yerellekle ilişkilendiren klasik yaklaşımlar toplumsal ilişkileri çözümlemede her geçen gün daha da yetersiz kalmaya mahkum olmaktadır. Belli bir yerden gelme, küresel göçmen topluluklarının önemli özelliklerinden biri, uzak mekânlarda bir arada çalışmak ve yaşamaktır. Topluluğun kökenini belirleyen yer ile yaşama mekânı birbirinden farklılaşmıştır. Aynı durum, belli bir köyden, kasabadan veya bölgeden büyük kentlere göç ederek hemşehrî mahalleleri (kentsel bütünleşmeye engel olduğu için sosyal bilimcilerin bu mahalleleri getto olarak tanımlama eğiliminde olduğunu hatırlatalım) oluşturan insan topluluğu için de geçerlidir. Ulusiçi ve uluslararası göçmenlerin, belli bir yerden oldukları için dayanışmaya girerek aynı mekânları paylaşma olgusunu 'yerellik aktarımı', 'toplulukların bölünmesi', 'topluluğun hareketliliği' olarak adlandırmak mümkündür. İlksel olarak ait olduğu yerle bağlantısını kopararak, farklı bir yeri kendine mekân edinmiş olan topluluk yer değiştirmiş olur. Topluluğun yer değiştirmesi, yaygın olarak diaspora topluluklarında görülür. Görüldüğü gibi hareketlilik, zorunlu olarak topluluk ilişkilerinin çözülmesi ve topluluğun dağılması sonucunu doğurmaz.

Bu arada, küresel göçe açık bazı devletlerin, klasik sosyal bilimcilerin varsayımlarından farklı olarak, topluluklara toplumsal örgütlenmelerinde/kuruluşlarında yer vermiş olduğu keşfedilmeye başlanmıştır. Etzioni (2001: 150), Amerikan toplumunun topluluklar topluluğu (community of communities) olarak örgütlenmiş olduğunu belirtmektedir.

SONUÇ (DEĞERLENDİRME ve ÖNERİLER)

II. dünya savaşına kadar meşruiyetini ülke dışında güç peşinde koşarak arayan modern devletler; 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren meşruiyet kaynağı olarak ekonomik kalkınmaya yönelmiştir. Ülke dışında güç peşinde koşmak yerini ülke içi refah arayışına bırakmıştır. Devletin "toplumsal mutlulukçu" meşruiyet anlayışıyla, bireyin refahını yükseltmek için tüketicilerin özel kaygıları dahilindeki alanlara yönelmesi, özel kaygılara kamusal önem

kazandırarak devlet/toplum ayrımını yok olma noktasına getirmiştir (Poggi, 1991: 128). Yurttaşların mutluluğunu gözeten refah paradigması, 1970'lere kadar devlet ile vatandaş arasında yüksek bir tutunum sağlamıştır. 1970'lerden itibaren küresel ekonomik ilişkilerin güçlenmesiyle birlikte, ekonomi ulusal özelliğini büyük ölçüde kaybetmiş, refah devleti politikaları neo-liberal eğilimlere yenik düşmüştür.

Ulusal kalkınmacı paradigma, fiilî olarak iflas etmiş olmasına rağmen, ulus-devletler ulusal kalkınmacılığın yerine yeni bir meşruiyet kaynağı bulamamışlardır. Ulus-devletler güçleriyle birlikte inandırıncılıklarını da kaybetmeye başlamışlardır. Bireylerin bu zayıflamaya verdiği tepki, toplum/ulus (toplum/devlet) birlikteliğini çözecek biçimde iki farklı yoldan gerçekleşmektedir. "Ulus-devletin hem üstüne çıkılmakta, hem de altına inilmektedir. Aynı anda hem küresel hem de yerel olunmaktadır" (Hall, 1998a: 47).

Sermaye ve iletişim alanındaki sınır-ötesi akışların yoğunlaşmasıyla küresel bir toplumsallık biçimi, daha belirgin hale gelmiştir. Başta BM öncülüğünde insan hakları alanında kaydedilen gelişmeler olmak üzere, hukukun evrenselleşmesi/küreselleşmesi ulus-devletlerin hukukun ve siyasetin temel belirleyicisi olma özelliğini sarsmış; modern egemenlik kavramı ulus-îçi ve ulus-ötesi siyasal varlıklarla paylaşılabilir, devredilebilir hale gelmiştir. Uluslar, kendi kendilerine yeten toplumsal bütünlükler olma özelliğini kaybetmeye başlamıştır. Siyasal ve toplumsal alanda yaşanan bu gelişmelerle, topluluklar ve bireyler hem kendi geleceklerini daha fazla düşünmek durumunda kalmış, hem daha fazla hukuki özerklik kazanmış, hem de farklılıklarını daha çok hisseder olmuşlardır.

Farklılık, ayrışmanın olduğu kadar, ötekileştirmenin de aracı haline gelmektedir. Bugünlerde zayıflar kadar güçlüler de; fakirler kadar zenginler de farklılık üzerinde durmaktadır. Toplumu ulusla ve/veya siyasal toplulukla özdeş olarak gören klasik sosyolojik yaklaşım, yeni durumu açıklamakta yetersiz kalmış ve 'toplumsallığın sonu'ndan, 'örgütlü modernliğin sonu'ndan', 'dünya toplumun'dan, 'kabileleşme'den söz edilmeye başlamıştır. Sosyologlar ve diğer sosyal bilimciler, ilgilerini uluslaşma ve siyasal bütünlüğün dışındaki sorunlara da yöneltir olmuştur (Touraine, 2000a: 200). Bu açılımlar, bir yandan yeni oluşmakta olan topluluklara ilgiyi artırmış, diğer taraftan ulusla özdeş olan 'toplum'lar içinde geleneksel toplulukların hep varlığını devam ettirdikleri fark/kabul edilmiştir. Modern toplumsal hayat içinde toplulukların kayb olduğu (topluluklara yer olmadığı) yönündeki evrimci/doğrusal varsayım başat konumunu kaybetmiştir.

Topluluklar, bireylerin küresel dünyada artan kimlik ihtiyaçlarını karşıladıkları mekânlar olarak tekrar önemli hale gelmişlerdir. Yaşama evreninin karmaşıklaşması, coğrafi olarak büyümesi, yaşama kalıplarının ve toplumsal ilişkilerin hızla değişmesi, kitle toplumunun oluşumu, bireylerin bir yerlere ait olma ihtiyacını artırmaktadır. Her şeyin döndüğü bir dünyada "kimlikler sabit gönderme noktalarıdır. Geçmişte de, şimdi de, gelecekte de, dönen dünyada duran noktalar"dır" (Hall, 1998a: 42). Kimliklere sarılma ve topluluk ilişkilerine verilen önemin artması, küreselleşmenin ortaya çıkarmış olduğu belirsizlikler karşısında bireyin, kendine güven sağlayacak küçük mekânlara veya adacıklara tutunma isteğinin bir ifadesidir (Hall, 1998a: 55). Çok büyük, kapsayıcı ve soyut küresel toplumda birey, kimlik dolayısıyla topluluklar içinde duygusal ilişkileri sürdürmenin hâlâ mümkün olduğunu, birey olarak muhatap alınabileceğini ve değerli bulunacağını keşfeder. Ne var ki hızla küreselleşen bir dünyada saf kimlik mekânları veya kendi kendine yeterli toplulukları bulmak mümkün değildir. Karşılıklı bağımlılık nedeniyle hiçbir topluluk ve hiçbir kimse hayat tarzı üzerinde tek karar verici olamamaktadır (Bauman, 2001: 149).

Bu arada birçok sosyal bilimci yeni topluluklaşma eğilimi karşısında derin kaygılar duymaktadır. Sarıbay (2000: 219), küresel karşılıklı bağımlılığa tepki olarak, devleti topluluklaştırma ve devletin sınırlarını sağlamlaştırma çabalarına yönelik ulusçuluğun, farklı toplulukların mevcut olduğu ve farklılıkların belirginleştiği ülkelerde sivil toplum karşıtı veya demokrasi karşıtı bir görünüm almasından endişe eder. Bu noktada tüm topluluk oluşumlarını tehlikeli görmek yerine, daha nesnel kriterler kullanılması gerekir. Çağdaş siyaset felsefesinde liberal toplumcular ve toplulukçular arasındaki gelişen diyalog (bkz. Kymlicka, 2000) bireysel özgürlüklerin gelişmesine ve refahının artmasına fırsat veren, rasyonel bir toplum ile duygusallık, dayanışma, paylaşım gibi insanî ilişkilerin gerçekleşmesine ortam hazırlayan topluluk arasında bir uzlaşmanın sağlanması açısından umut verici görünmektedir.

Modernliğin rasyonel-evrensel nitelikli toplum kurma adına toplulukları yok etme/yok sayma çabası başarısızlıkla sonuçlanmış; topluluklar modernite içinde dönüşerek varlıklarını devam ettirmiştir. Bugün toplulukları yok sayan bir toplum anlayışını başarıya ulaştırmak mümkün olmadığı gibi, toplulukların birbirini dışladığı 'kabîlecî' anlayışı başarıya ulaştırmak da mümkün değildir. Fakat, her iki anlayışın izleri toplumsal ve siyasal sorunların varlığı olmaya devam ettirmektedir (Bauman, 2000: 111). "Bu açmazdan kurtulmanın kolay bir yolu yok. Tecrübelerle şunu öğrendik ki, evrensel değerler, dar görüşlülüğün durgun sularının baskıcı çıkıntılarına karşı geçerli bir ilaç sunarken ve komünal özerklik de evrenselcilerin kibirli duy-

gusuzluğuna karşı duygusal olarak hoş bir kuvvet ilacı sunarken düzenli olarak alınan her bir ilaç zehre dönüşüyor" (Bauman, 2001: 250). Günümüz siyasetçilerinin ve sosyal bilimcilerinin sorunu, "evrenselle tikel arasında bir seçim yapmak değil. Evrenselle tikeli birbirine eklemelendirme" olmalıdır (İnsel, 2000: 12).

Küreselleşme olgusu ile eşzamanlı olarak gerçekleşen topluluklaşma olgusunu, yeni toplumsal sorunlar karşısında kısmî ve geçici çözüm arayışları olarak değerlendirmek gerekir. Günümüzde insanların hayatlarının tamamını bir topluluk içinde geçirmesi mümkün olmadığı için, topluluklar dışında kalan bireylerin sorunlarının, topluluklar arası sorunların ve birden fazla toplulukla ilişki içinde olan bireyin topluluklarla olabilecek sorunlarının çözümünde topluluklar-üstü normlara hep ihtiyaç duyulacaktır. Bu normlar da ancak kamusal mekânlarda, diyalog halinde kurulabilir. Kamusal mekânları kalmamış bir yöre, normların tartışılmasına, değerlerin ele alınıp karşılaştırılmasına ve müzakere edilmesine pek şans tanımaz.

KAYNAKÇA

- Anderson, B. (1995) *Hayalî Cemaatler*, Çev. İ. Savaşır, İstanbul, Metis Yayınları.
- Appaduari, A. (1990) "Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy", *Global Culture*, ed. M. Featherstone, London, Sage Publication, p. 295-310.
- Arendt, H. (1994) *İnsanlık Durumu*, Çev. B. S. Şener, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Bauman, Z. (1998) *Postmodern Etik*, Çev. A. Türker, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- (1999) *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, Çev. A. Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- (2000) *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*, Çev. İ. Türkmen, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- (20001a) *Parçalanmış Hayat*, Çev. İ. Türkmen, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- (2001b) *Community: Seeking Safety in an Insecure World*, Oxford, Polity Press.
- Coleman, J. S. (1966) "Community Disorganization", *Contemporary Social Problems*, Ed. R. K. Merton, R. A. Nisbet, Harcourt, Brace and World Inc. p. 670-722.
- Etzioni, A. (2001) "On Ending Nationalism", *Internationale Politik und Gesellschaft = International Politics and Society*, 2001/2, p. 144-153.
- Faist, T. (2003) *Uluslararası Göç ve Ulusşırı Toplumsal Alanlar*, Çev. A. Z. Gündoğan, C. Acar, İstanbul, Bağlam Yayınları.
- Fromm, E. (1979) *Hürriyetten Kaçış*, Çev. A. Yürükan, İstanbul, Tur Yayınları.
- Fukuyama, F. (1994) *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, Çev. Z. Dicleli, İstanbul, Simavi Yayınları.

- Gellner, E. (1992) *Uluslar ve Ulusçuluk*, Çev. B. Ersanlı-Behar, G. Göksu-Özdoğan, İstanbul, İnsan.
- Giddens, A. (1998) *Modernliğin Sonuçları*, Çev. E. Kuşdil, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Hall, S. (1998a) "Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etniklik"; *Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi*, Der. A. D. King, Çev. G. Seçkin, Ü. H. Yolsal, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 39-61.
- (1998b) "Eski ve Yeni Kimlikler, Eski ve Yeni Etniklikler", *Kültür Küreselleşme ve Dünya Sistemi*, ed. A. D. King, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, ss. 63-96.
- İnsel, A. (2000) "Tikelci Evrensellik Mümkün mü?", E. Laclau, *Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme*, İstanbul, Birikim Yayınları, ss.7-14.
- Kastoryano, R. (2000) *Kimlik Pazarlığı*, Çev. A. Berktaş, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Kymlicka, W. (2004) *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*, Çev. E. Kılıç, İstanbul, Bilgi Üni. Yayınları.
- MacIver, R.M.; Page, C. H. (1994) *Cemiyet-I*, Çev. A. Kurtkan, İstanbul, MEB.
- Nisbet, R. A. (1966) *The Social Tradition*, New York, Basic Books Inc.
- Poggi, G. (1991) *Çağdaş Devletin Gelişimi*, Çev. Ş. Kut. B. Toprak, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Sarıbay, A.Y. (2000) "Küreselleşme, Postmodern Uluslaşma ve İslam", *Global-Yerel Eksende Türkiye*, Der. E. F. Keyman, A. Y. Sarıbay, İstanbul, Alfa, s. 212-230.
- Schnapper, D. (1995) *Yurttaşlar Cemaati*, Çev. Ö. Okur, İstanbul, Kesit Yayınları.
- Tiryakiyan, E. A. (1997) "The Wild Card of Modernity", *Deдалus*, Spring-1997, p.147-181.
- Touraine, A. (2000a) *Modernliğin Eleştirisi*, Çev. H. Tufan, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- (2000b) *Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek Miyiz?*, Çev. O. Kunal, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Wagner, P. (1996) *Modernliğin Sosyolojisi*, Çev. M. Küçük, İstanbul, Sarmal Yayınları.
- Waters, M. (1995), *Globalization*, London, Routledge.
- Weber, M. (1978) *Economy and Society*, Vol 1, Berkeley, University of California.
- (1993) *Sosyoloji Yazıları*, Çev. T. Parla, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Yelken, R. (1999) *Cemaatin Dönüşümü*, Ankara, Vadi Yayınları.

ABSTRACT

Community is started to place among the basic concepts and facts in social sciences with the post modernism debates, regressive of national development understanding and the concentration on the global social relations. In this article, the case of community and its transformation in the modern and global period and the evolution of community idea in sociological thought were analyzed. Contrary to the general idea in sociological thought which accept the community and society as each other's anti-thesis, our work proved that both, community and society, (can) exist together which meet the different necessities of the society. Both social forms have positive and negative sides. Depends on historical condition, sometimes community and sometimes social relations or social institutions can be more effective. The period, we now live in, shows that pointer turned in favor of community and disintegration/lawlessnessment is being experienced in social area. This change caused new anxiety and new hopes. To foresee the future, it is found necessary to have a general look to the progress of community and society in the history of last two hundreds year.

Key Words: Community, Sociology of Community, Modernity and Community, Globalization and Community, Migrant Communities, Gemeinschaft and Gesellschaft, Modern Communities, National Communities, Community Disorganization, Safety and Seeking of Community, Community of Communities.